

บทที่ 6

สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชาวปกาเกอะญอ : กรณีศึกษาบ้านห้วยส้มป่อย กลุ่มน้ำแม่เดี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และศึกษาถึงปัจจัย ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร นำไปสู่การวิเคราะห์ถึงแนวโน้มการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชุมชนบ้านห้วยส้มป่อย โดยผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส ผู้นำเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน และทำการสัมภาษณ์จากครัวเรือนตัวอย่าง รวมถึงการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เมื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทางเอกสารและข้อมูลภาคสนามแล้ว ได้นำข้อมูลมาทำการตรวจสอบและอภิปรายผลการศึกษา ได้ดังนี้

6.1.1 การเปลี่ยนแปลงของการใช้ประโยชน์และการจัดการพืชสมุนไพร ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

รูปแบบการใช้ประโยชน์และการจัดการพืชสมุนไพรของชาวบ้านห้วยส้มป่อยได้แบ่งตามความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับการใช้ประโยชน์จากป่า เป็น 4 ช่วงเวลา คือ

ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2495 ซึ่งยุคนี้ชาวบ้านจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยทำไร่หมุนเวียน เลี้ยงสัตว์ และหาของป่า มีการใช้ประโยชน์จากป่ามาก แต่มีหลักในการใช้ประโยชน์จากป่าที่สำคัญ คือ ใช้เฉพาะที่จำเป็นต่อครอบครัวหรือแบบพอเพียง และมีความเชื่อเรื่องผีป่าผีน้ำอยู่มาก ทำให้ส่งผลกระทบต่อ การเก็บหาและให้ประโยชน์พืชสมุนไพรน้อย เพราะป่าค่อนข้างสมบูรณ์ พืชสมุนไพรได้ง่าย ประกอบกับยุคนั้นยังไม่มี การแพทย์หรือสาธารณสุขเข้าไปถึงชาวบ้าน จึงมีการใช้สมุนไพรเป็นประจำ จากแบบสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า คนสมัยก่อนแทบจะทุกคนรู้จักพืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคทั่วไป

ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2495 - 2534 เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่พื้นที่ทั้งบริเวณพื้นที่ป่าของหมู่บ้านห้วยส้มป่อย ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรโดยตรง เพราะพื้นที่ป่าที่สมุนไพรลดน้อยลง การเก็บหาใช้ในยามที่เจ็บป่วยมาก และยังส่งผลกระทบต่อระบบการผลิต เพื่อยังชีพมาเป็นผลิตเพื่อขายมากขึ้น คือ เริ่มต้นจากการปลูกฝิ่นขายนั่นเอง

ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2520 - 2535 ทางรัฐบาลได้ส่งเสริมให้ปลูกพืชทดแทนฝิ่นเป็นพืชเศรษฐกิจที่เป็นที่ต้องการของตลาดทั่วไป เช่น กระหล่ำปลี กาแฟ เป็นต้น ซึ่งยุคนี้เอง ทำให้พื้นที่ป่าของบ้านห้วยส้มป่อยมีการฟื้นตัวขึ้นเป็นสภาพป่าโปร่ง ที่พอจะให้ชาวบ้านได้กลับเข้าไปใช้ประโยชน์หาพืชสมุนไพรและของป่าได้มากขึ้น

ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2535 – ปัจจุบัน

รัฐบาลได้มีการจัดตั้งเขตอนุรักษ์ที่ชัดเจน ทำให้ชาวบ้านมีปัญหาที่ดินทำกิน พื้นที่ใช้ประโยชน์จากป่าและที่อยู่อาศัย และยังเกิดปัญหาความขัดแย้งกับเกษตรกรที่อาศัยอยู่พื้นราบเรื่องน้ำกับการทำลายป่าต้นน้ำของคนบนคอย จนมีการรวมตัวกันแก้ไขปัญหาทั้งหมด โดยแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าที่ชัดเจนขึ้นเป็นเขตป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย และป่าชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านได้มีสิทธิในการเข้าไปใช้ประโยชน์และรักษาดูแลผืนป่าของตนเอง รวมไปถึงการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรด้วย จัดให้มีกฎระเบียบ และกฎระเบียบของป่าขึ้น

6.1.2 ความเปลี่ยนแปลงของพืชสมุนไพรที่พบบริเวณป่าบ้านห้วยส้มป่อยในปัจจุบัน

จากการแบ่งประเภทป่าแกระบบนิเวศน์ที่เหมาะสมของลักษณะพืชสมุนไพรแต่ละชนิดพบว่าชนิดของพืชสมุนไพรตามประเภทป่าพบว่าลักษณะชนิดของพืชสมุนไพรที่พบก่อนข้างมีความสอดคล้องกับลักษณะของนิเวศน์ของป่าแต่ละประเภทแต่ไม่สามารถทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสมุนไพรชัดเจน ดังนั้นจึงทำการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของการใช้ประโยชน์กับนิเวศน์ของพืชสมุนไพรในปัจจุบันซึ่งเมื่อทราบถึงชนิดของพืชสมุนไพรที่พบตามลักษณะป่าหรือนิเวศน์ที่ต่างกันต่อมาเป็นการเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงของพืชสมุนไพรในอดีตถึงปัจจุบันพบว่า พืชสมุนไพร 50 ชนิด ไม่มีชนิดไหนที่มีปริมาณเพิ่มขึ้น 11 ชนิดที่มีปริมาณลดลงจากอดีต จากนั้นนำข้อมูลความเปลี่ยนแปลงของพืชสมุนไพรที่ได้ไปแบ่งตามลักษณะประเภทป่า พบว่า พืชสมุนไพรที่ลดลงดังนี้ 1) พืชสมุนไพร 7 ใน 14 ชนิดที่อยู่บริเวณลำห้วย 2) พืชสมุนไพร 3 ใน 27 ชนิดอยู่บริเวณป่าอนุรักษ์ 3) พืชสมุนไพร 1 ใน 35 ชนิดอยู่ป่าใช้สอย จากการสัมภาษณ์พบว่าสาเหตุที่ทำให้พืชสมุนไพรบริเวณลำห้วยนั้นหายาก และลดลงเป็นเพราะปริมาณฝนและช่วงเวลาดกแต่ละปีในช่วง 5-6 ปีที่ไม่แน่นอนและมากเหมือนแต่ก่อน ทำให้ลำห้วยเล็กลงแห้ง และเปลี่ยนทางเส้นทาง

ไป ทำให้พืชสมุนไพรชนิดที่ต้องการความชุ่มชื้นจำพวกไม้ล้มลุกและเฟินนั้นลดลง แต่จะสังเกตว่าการเปรียบเทียบปริมาณการใช้พืชสมุนไพรของคนในชุมชนบ้านห้วยสั้มป้อยกับปริมาณสมุนไพรที่พบ พบว่าปริมาณการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรลดลงทั้งหมดจากพืชสมุนไพร 50 ชนิด ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยดังนี้

6.1.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชุมชน

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชาวบ้าน ด้วยระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบตลาดที่ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพและรายได้ที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้การเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านลดน้อยลง และระบบการผลิตยังส่งผลต่อการใช้ที่ดินของชุมชนอย่างเข้มข้น เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตที่ดี ทำให้ชาวบ้านในปัจจุบันห่างเหินจากการเข้าป่า ด้วยคำว่า “ไม่มีเวลา” และ “อาชีพ” เป็นผลมาจากระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพกลายมาเป็นระบบการผลิตเพื่อขายมากขึ้น เกิดจากการทำงานที่ได้ค่าจ้างที่แน่นอน เพราะอาชีพที่ต้องการเวลาเป็นจำนวนมากในการทำงาน และยังได้ค่าตอบแทน ค่าจ้างแรงงานที่เป็นจำนวนมากยิ่งทำให้ชาวบ้านต้องการที่จะทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งค่าจ้างและเพิ่มผลผลิต เพื่อให้ขายได้ค่าตอบแทนมากๆ

ปัจจัยทางด้านสังคม

ลักษณะของครอบครัวขยายในอดีตได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ครอบครัวมีขนาดเล็กลง เมื่อลูกๆแต่งงานมีครอบครัว พ่อแม่จะมีการแบ่งพื้นที่ทำมาหากินให้ และแยกครอบครัวออกจากบ้านพ่อแม่ เพื่อดึงครอบครัวใหม่ขึ้น กล่าวคือ มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนน้อยลงมีเพียง สามีภรรยา และบุตร ซึ่งต่างจากแต่ก่อนที่อาศัยอยู่รวมกัน บทบาทและหน้าที่ถูกกำหนดขึ้นกับครอบครัวเด็วมมากขึ้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครัวเรือนไม่แนบแน่นดังเช่นแต่ก่อน ความห่างเหินเกิดขึ้นในชุมชนของชาวปกากะญอ ซึ่งความไม่แนบแน่นและความห่างเหินกันนี้เอง ด้วยขนาดที่เล็กลงของครอบครัวในปัจจุบันประกอบกับความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติที่มีความห่างเหินเกิดขึ้น เนื่องจากสภาวะทางเศรษฐกิจที่ต้องทำงานมากขึ้น และไม่ค่อยมีเวลาในการพูดคุยกันเป็นสาเหตุที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชุมชนที่ไม่มีองค์ความรู้ที่ชัดเจนค่อยๆหายไป การเรียนรู้และสืบทอดจากผู้เฒ่าผู้แก่ก็เริ่มหายไปจากชุมชน

ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม

จากระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนบ้านห้วยส้มป่อย ที่เน้นการผลิตเพื่อขาย และพึ่งพาระบบตลาดมากขึ้น ได้ส่งผลต่อวัฒนธรรมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ที่เห็นได้ชัด คือ “วัฒนธรรมการบริโภค” ระบบเศรษฐกิจของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป การแพร่กระจายของ วัฒนธรรมจากต่างถิ่นเข้าสู่ชุมชนชนบทมากขึ้น โดยเฉพาะอิทธิพลของวัฒนธรรมการบริโภคที่เข้ามาพร้อมกับสาธารณูปโภคและความสะดวกสบายมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านห่างเหินจากการใช้ประโยชน์จากป่า เหมือนเช่นในอดีต เพราะไม่เวลาและไม่มีวิถีชีวิตที่ต้องเข้าไปในป่าอีกต่อไป ค่อยๆ หลงลืมความคิดความเชื่อเรื่องภูมิปัญญาการใช้ชีวิตกับป่า ยกตัวอย่าง ชื่อดันไม้ที่ พืช สมุนไพร หลายชนิด เต็มๆ รวมไปถึงวัยกลางคนบางคนไม่รู้จัก ซึ่งเป็นอีกปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่ง นอก ระบบเศรษฐกิจ สังคมของชุมชนที่เปลี่ยนไป จึงทำให้ชาวบ้านรับสิ่งๆที่เข้ามาในชุมชนและปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ปัจจัยจากการแพทย์สมัยใหม่

ความเชื่อเรื่องสมุนไพรของชาวบ้านจากกลุ่มตัวอย่างจะมีถึงร้อยละ 85 ของกลุ่มตัวอย่าง มีเพียงร้อยละ 32.5 ที่เคยรักษาโรคโดยใช้ยาสมุนไพร ซึ่งทำให้ทราบว่าถึงแม้จะมีความรู้และความเชื่อเรื่องพืชสมุนไพรแต่การยอมรับการรักษาแบบสมัยใหม่ที่มีความสะดวกและเห็นผลชัดเจนกว่า ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พืชสมุนไพรของชาวบ้านห้วยส้มป่อยในปัจจุบัน

สรุป ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนการใช้สมุนไพรที่ทำให้การใช้สมุนไพรของคนในชุมชนบ้านห้วยส้มป่อยลดลง ซึ่งเป็นผลทำให้สมุนไพรที่มีปริมาณมากขึ้น แต่จากการเปรียบเทียบข้อมูลพืชสมุนไพรไม่มีชนิดไหนที่มีปริมาณมากขึ้น บางชนิดกลับลดลง เพราะตัวแปรเรื่องระบบนิเวศน์ที่เหมาะสมของพืชสมุนไพรนั้นๆเปลี่ยนแปลงไปทำให้พืชสมุนไพรลดลง

6.2 อภิปรายผล

ปัจจุบันความเชื่อความเข้าใจเรื่องสมุนไพรของคนในชุมชนบ้านห้วยสั้มป้อยค่อยๆ ลดลงไปเรื่อยๆ ในทางตรงกันข้ามกระแสการรักษาโรคสมัยกลับมองย้อนกลับไปมองการรักษาโรคแบบดั้งเดิมในสมัยโบราณ ที่เรียกว่าการแพทย์ทางเลือก ใช้อุปกรณ์ที่ใกล้เคียงกับธรรมชาติของคนที่สุดมารักษาสมดุลของร่างกายเวลาที่เกิดการป่วยไข้แทนที่การรับประทานยาเคมีที่เป็นสิ่งที่สังเคราะห์ขึ้นมา ซึ่งกว่าที่คนในชุมชนจะกลับสนใจพืชสมุนไพรในชุมชนของตนก็คงหลังจากที่คนภายนอกเข้ามาถกจนเอาไปแล้ว

จากผลการศึกษาพบว่านิเวศน์ของชุมชนปัจจุบันมีสภาพกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหลังจากยุคฟื้นฟูการปลูกและการแบ่งเขตการดูแลและใช้ประโยชน์จากโดยคนในชุมชนเอง แต่คนในชุมชนไม่ได้กลับไปใช้ประโยชน์จากป่าเหมือนยุคอดีตแล้วด้วย วิถีชีวิตที่ไม่มีเวลาจะเข้าไปเก็บของป่า หรือ พืชสมุนไพรในป่าเหมือนแต่ก่อนจาก ความสำคัญของป่าจากที่เคยเป็นทุกอย่างในปัจจัย 4 กลับมีความสำคัญในเรื่องของการเป็นปัจจัยการผลิตให้กับชาวบ้านแทนการพึ่งพิงเพื่อเป็นปัจจัยการผลิต เป็นลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ที่ครัวเรือนชนบทนำทรัพยากรจากป่าไม้มาใช้เป็นปัจจัยการผลิต ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม โดยเป็นแหล่งผลิตน้ำเพื่อการเกษตรกรรม และเป็นแหล่งน้ำในการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนและชุมชนมากกว่าเป็นแหล่งเก็บหาอาหารเช่นในอดีต จึงทำให้คำกล่าวที่ว่า “ป่าเปรียบเหมือนตลาดสด” สำหรับบ้านห้วยสั้มป้อยความสำคัญนั้นได้ลดลงไป ซึ่งเป็นผลมาจากสถานการณ์ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านเผชิญกับระบบทุนนิยมที่กำลังหลั่งไหลไปพร้อมกับความเจริญต่างๆ ที่เข้าไปในชุมชน มุ่งเน้นการผลิตเพื่อให้มีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นมากกว่าการใช้เวลาเพื่อเก็บหาพืชอาหารเพื่อดำรงชีวิตเช่นในอดีต

กล่าวโดยสรุปการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชาวบ้าน มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งระบบนิเวศป่า รูปแบบการบริโภค การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กล่าวคือ แม้ระบบนิเวศป่าที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์นั้นยังคงสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าเช่นเดิม มีความหลากหลายของพืชสมุนไพร ในขณะที่สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป มีความเข้มข้นของการผลิตทางด้านการผลิตทางด้านการเกษตรที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป ภูมิปัญญาในเรื่องของพืชสมุนไพรลดน้อยลง การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรจึงลดลงตามไป

6.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง ความเป็นพลวัตของการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรชุมชนของชาวปกากะญอ ที่พบว่ามีการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของชุมชนลดน้อยลง อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมข้อมูลและมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

6.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในระดับชุมชนควรมีการสนับสนุน โครงการการนำความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนมาคัดแปลงให้เข้ากับหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น ของครูคำ โรงเรียนบ้านห้วยส้มป่อย เพื่อเป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรสู่เด็กและเยาวชนในชุมชน ให้ได้มีการเรียนรู้จากพืชอาหารป่าจริงๆ เพื่อไม่ให้ความรู้ชุดนี้เลือนหายไปจากชุมชน แม้ว่าในปัจจุบันเด็กและเยาวชนจะไม่เห็นถึงความสำคัญของพืชสมุนไพรและการใช้ประโยชน์จากป่าก็ตาม

6.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ควรมีการกระตุ้นเตือนจิตสำนึกในเรื่องของการอนุรักษ์ และให้ความสำคัญพืชสมุนไพรของชาวบ้านในชุมชนให้เห็นความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร การดูแลและจัดการระบบนิเวศของชุมชน การทำสวนหลังบ้านเพื่อนำไปสู่การใช้ประโยชน์ที่เกิดสมดุลกับธรรมชาติต่อไป

6.3.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ในการศึกษาชิ้นนี้ยังมีข้อบกพร่องในเรื่องของชนิดพืชสมุนไพร ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาที่เน้น 2 เรื่อง คือ 1) การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร การถ่ายทอดภูมิปัญญาระหว่างผู้อาวุโสในชุมชนกับเยาวชนรุ่นใหม่ซึ่งจะเป็นการนำไปสู่ระบบการศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรที่ยั่งยืน 2) การศึกษาชนิดของพืชสมุนไพร โดยทำการสำรวจพืชสมุนไพร โดยการเดินตั้งแต่หมู่บ้านขึ้นไปบนยอดเขา ซึ่งวิธีนี้จะทำให้เห็นพืชสมุนไพรที่หลากหลายชนิด ในการเดินนั้นควรให้ชาวบ้านในพื้นที่เป็นผู้นำทางและผู้รู้เรื่องพืชสมุนไพรเป็นผู้บอกชื่อ และสรรพคุณต่างๆ และควรที่จะมีการบันทึกทั้งเสียงและภาพไปพร้อมกัน เพื่อความแน่นอนของข้อมูล และจะทำให้สามารถวิเคราะห์ลักษณะนิเวศน์ที่เปลี่ยนแปลงของพืชสมุนไพรได้ชัดเจนมากขึ้น